
ЛІНГВІСТИЧНА ЕКСПЕРТИЗА ЯК ПРИКЛАДНА ЛІНГВІСТИЧНА ЗАДАЧА

УДК 81'33

Філіппова Н. М.

Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова

Стаття представляє огляд проблематики, пов'язаної з лінгвістичною експертизою, та показує приклад використання концептуального аналізу для лінгвістичної експертизи.

Ключові слова: лінгвістична експертиза, концепт, прикладна лінгвістика.

Актуальність даної теми основана на тому, що сучасне мовознавство характеризується мультидисциплінарністю (використання методологій різних наук), антропоцентризмом (мовна особистість стає основою для дослідження мовних явищ), експансіонізмом (розширення галузі лінгвістичних пошуків), функціоналізмом (вивчення мови у дії, в дискурсі, при реалізації мовних функцій), експланаторністю (намагання не просто описати факти, а дати їм пояснення). Мета цієї статті – описати конкретний приклад використання сучасних теоретичних мовних знань для пояснення конкретної прикладної лінгвістичної задачі. Сьогодні прикладна лінгвістика визначається як наукова дисципліна, в якій вивчаються та розробляються засоби оптимізації функціонування мови з точки зору комунікативної, когнітивної або епістимічної функції, тоді будь-який прикладний лінгвістичний аналіз повинен виглядати таким чином: 1) визначення завдання замовниками; 2) аналіз проблемної галузі; 3) визначення моделі проблемної галузі; 4) перевірка дотриманого результату [2, 9-11].

Лінгвістична експертиза віддавна входить до переліку інструментів дослідження в різних галузях юридичної практики, політиці, психолінгвістиці тощо.

Наведемо декілька прикладів. Автори монографії «Корпусна лінгвістика», представляючи історичний огляд проблем лінгвістичної експертизи,

наголошують показову, на його погляд, діяльність російської Гільдії лінгвістів-експертів (ГЛЭДИС), головна мета якої – сприяння через експертну діяльність професійних російських лінгвістів збереженню та розвитку російської мови у ЗМІ та в сучасному російському суспільстві, посилення лінгвістичної безпеки Росії, оскільки мова є найважливішою складовою частиною інформаційного середовища та культури [7, 397].

У статуті цієї організації відзначено, що члени Гільдії присвятили себе служінню науці та закону в ім'я повноцінного розвитку в Росії громадянського суспільства. Одним із своїх пріоритетних завдань Гільдія вважає допомогу співробітникам редакцій ЗМІ, працівникам правоохоронних органів, адвокатам, позивачам та відповідачам цивільних і кримінальних справ, учасникам арбітражних спорів у проведенні експертизи лексичних одиниць і текстів; формування у регіонах Росії кваліфікованого корпусу експертів-лінгвістів, котрі діють за підтримки ГЛЭДИС на основі єдиної наукової бази і сучасних методик аналізу текстів; захист культури мови та поліпшення корпоративної репутації російських ЗМІ; участь у комплектуванні бібліотек навчальних і наукових установ, редакцій ЗМІ, правоохоронних органів методичними та довідковими виданнями з лінгвістичних експертиз; розроблення основ спеціальних навчальних курсів з лінгвістичної експертизи та лінгвістичної безпеки для студентів відділень і факультетів філології, журналістики та права; організацію науково-практичних конференцій, нарад і семінарів з питань теорії і практики експертиз та проблем лінгвістичної безпеки. Як бачимо, мовні питання та проблеми лінгвістичної експертизи останнім часом виходять далеко за межі юридичної казуїстики, набуваючи глобальних вимірів, пов'язаних з історичними долями соціальних спільнот, етносів і держав.

Цікавий підхід до експертного аналізу художнього тексту пропонує В.П. Белянін. Як відомо, художній текст визначається як текст, який використовує мовні засоби в їх естетичній функції для передачі емоційного змісту, але він звільняє текст від естетичної складової і намагається бачити його як сукупність мовних елементів, які обумовлені не тільки лінгвістичними, але й психологічними закономірностями, як різновид когнітивних структур, які

породжені різновидами психологічних типів людей, як результат породження акцентуїрованої (або психопатичної) свідомості, як модель з емоційно-смісловою домінантою, яка організує семантику, морфологію, синтаксис і стиль художнього тексту, як елемент цілої системи «дійсність – свідомість – модель світу – мова – автор – текст – читач – проекція», як модель, яку інтерпретує читач в залежності від своїх психологічних особливостей: максимально адекватно читач інтерпретує тексти, які створені на базі близьких йому як особистості психологічних структур [3, 9-10].

Для ілюстрації прикладного використання, наприклад, частотності використання окремих лексем або граматичних структур, можна навести лінгвістичний моніторинг функціонування мови: інформація про статистичні закономірності функціонування мовної системи є основою деяких методик аналізу даних, які розробляє політична або юридична лінгвістика (дешифровка тексту, авторизація / атрибуція тексту).

Один з прикладів аналізу класифікаційних ознак особистості або визначення психоемоційального стану індивіду показали М.В. Китайгородська та Н.Н. Розанова [5,131-143].

А: Да! (1)

Б: Здравствуйте! А мне Авакумова? (2)

А: Слушаю вас (3)

Б: Это... в-вас беспокоит Федоров Николай Петрович (4)

А: Ага! Николай Петрович! (5)

Б: Я был у вас сегодня (6)

А: Чего? (7)

Б: Утром был у вас сегодня (8)

А: Ну и что? Где ты есть-то? (9)

Б: Да в Ясенево / здесь вот / неожиданно (10)

А: Что-о? (11)

Б: Я говорю да в Ясенево сейчас (12)

А: А ты во скоко должен был прийти? (13)

Б: Да я должен был в три в четыре / но я вот... (14)

А: Так или ну что? (15)

Б: ...с товарищем договорился /у меня же не вся сумма сейчас / вот договорился с ним / он значит... ну... дает на завтра / обещает / но я не знаю / как вам-то сегодня надо подъезжать нет? (16)

А: Да-авай быстро бери такси / и ежай (17)

Б: И к вам прям туда? (18)

А: Да//(19)

Б: Ну хорошо (20)

А: Смотри чтоб / через час не будет / завтра отдаю все в прокуратуру // (21)

Б: Ну я понял (22)

А: Все понял / давай (23)

Б: Хорошо / ладно / (24)

А: Давай (25)

Автори дослідження показують такі інформаційні характеристики діалогу:

- розмова між А і Б не перша;
- комуніканти пов'язують неофіційні відношення;
- соціальний статус комуніканти нерівний.

До лінгвістичних вони відносять наступні характеристики:

- текст складається з 25 речень / висловлювань;
- у А загальна лексична наповненість – 38 слів;
- у Б загальна лексична наповненість – 65 слів;
- Б залежить від А (звернення на «Ви», фонетичні деформації – відступи від норми)

Велика кількість досліджень, пов'язані з аналізом особливостей чоловічого та жіночого мовлення, ідентифікацією голосу трансвеститів.

В одній із своїх останніх робіт Л.В. Ажнюк аналізує основи лінгвістичної експертизи, наголошуючи, що одним із головних теоретичних завдань юрислінгвістики є «виявлення системи кореляцій між лінгвістичним дискурсом і дискурсом права, яка б дозволила створити надійне підґрунтя для лінгвістичного

аналізу, прогнозування й розв'язання мовно-правових конфліктів, що виникають на перетині мовних і правових відносин у суспільстві» [1, 47-48], тобто головним завданням замовника виступають категорії права як системи визначених правил для правового врегулювання суспільних відносин, які встановлюються, охороняються й гарантуються державою. Автор неодноразово підкреслює актуальність і зростаючу популярність лінгвістичних експертиз, зосереджуючи свою увагу на одному з напрямів – експертизи нормативно-правових текстів, зміст яких допускає відмінні інтерпретації. І тільки в цій площині Ажнюк Л.В. посилається на приблизно 25 досліджень, аргументацій, висновків, підходів до проведення лінгвістичної експертизи в Україні та Росії.

Взагалі кореляція мовленнєвих характеристик з якостями індивіда може бути використана в тих сферах людської діяльності, де необхідна об'єктивна та точна оцінка не тільки самопрезентуємих якостей, але також її потенційні можливості.

Мета даної лінгвістичної експертизи тексту посібника для вчителів середньосвітніх шкіл «Школа проти СНІДу. Профілактика ризикованої поведінки» Т. В. Воронцової, В. С. Пономаренко полягає у тому, щоб виявити, наскільки даний текст відповідає мотивам адресантів (авторів) відносно плану його змісту.

Для аналізу були використані елементи змістового контент-аналізу та соціолінгвістичного, концептуального аналізів, оскільки вони дозволяють, з одного боку, на основі зовнішніх (кількісних) характеристик тексту на рівні слів і словосполучень зробити припущення щодо плану змісту тексту, а тобто щодо намірів, установка, бажань, ціннісних орієнтацій автора тексту, а з іншого боку, дозволяє об'єктивно зрозуміти структуру системи мовних знаків, які відіграють головну роль у представленні та передачі інформації.

Етапи проведення експертизи:

1) **Вибір корпусу мовних даних.** В даному випадку таким корпусом був текст посібника «Школа проти СНІДу. Профілактика ризикованої поведінки».

2) **Вибір концептуальної переміної** і визначення її значення – мовних репрезентацій вибраного поняття в тексті. Такою переміною можна вважати концепт «захист від СНІДу, профілактика», оскільки саме це передбачають автори посібника.

3) **Встановлення мотивів адресатів** (споживачів даної інформації) щодо тематичних очікувань. Опитування 50 батьків/вчителів та 50 учнів (13 - 16 років) показало, що найбільш релевантними для них представляються такі теми: а) симптоми та наслідки б) шляхи зараження СНІДом (тобто ризику), в) засоби/шляхи СНІДу.

4) **Побудова узагальненого фрейму** даного фрагмента картини світу (концепту). Сьогодні мова розглядається як когнітивний механізм, який відіграє вирішальну роль у репрезентації (кодуванні) та передачі (декодуванні/перекодуванні) інформації. Сприйняття, засвоєння, обробка мовної інформації, планування, вирішення проблем, навчання, надбання, представлення, використання знань, тобто взагалі когніція (пізнання, мислення, знання) невід’ємно пов’язані з мовою, а тобто людина починає сприймати та розуміти інформацію тільки за рахунок категоризації максимально релевантних для звичайної свідомості якостей, які певним чином вербалізовані в тексті, тобто у якості категорій (одиниць сегментації даного фрагмента картини світу) в цьому випадку повинні виступати не фундаментальні та найвищі категорії або їх об’єднання, а ті, які для пересічної свідомості представляються найбільш релевантними. На основі найбільш релевантних категорій, які виявлені нами в результаті соціолінгвістичного опитування, узагальнений фрейм (модель) даного фрагменту картини світу ми будемо для концепту «захист від СНІДу, профілактика». Слотами цього фрейму (структурними елементами) виступають такі тематичні вузли: шляхи зараження, симптоми, шляхи захисту. Оскільки ми вибрали найбільш релевантну концептуальну перемінну «захист від СНІДу, профілактика», ми вибираємо з тексту ті складові, які пропонують автори: вірність стосункам, відстрочка сексуального старту, гігієна, використання контрацептивів, використання презервативів.

5) **Аналіз дискурсу** з точки зору наявності обов'язкових складових комунікативного процесу. Проведемо короткий аналіз даного дискурсу з точки зору наявності обов'язкових складових комунікативного процесу: а) учасників комунікації, б) мети комунікації з боку адресантів і адресатів, в) змісту повідомлення, мети впливу даного повідомлення, г) зворотнього зв'язку. Споживачі даної інформації (учасники комунікації) – це великий загал, в основному, неспеціалістів. Посібник орієнтований на адресатів (вчителів, учнів, батьків), які не є ні медичними, ні правоохоронними співробітниками. Мета даного посібника полягає у тому, щоб надати інформацію вчителю середньої школи, яку цей вчитель може передати учню, яка повинна бути поширена серед учнів 13-16 років, а тобто структура дискурсу повинна бути логічною, прозорою, зрозумілою.

Зміст повідомлення підпорядкований структурі вибраного жанру дискурсу – посібнику, в якому представляється інформація досить узагальненого характеру, але використовуються такі текстові компоненти, як:

а) цифрова інформація (напр., «через 1-4 тижні після зараження у людини можуть з'явитися ознаки гострої стадії інфекції», «зниження на 20-40% кількості лімфоцитів (СДЧ)»);

б) діаграми (напр., Рис.2 Проходження ВІЛ-інфекції згідно з показниками вірусного навантаження та кількістю Т-лімфоцитів (СДЧ);

в) загальнонаукова лексика (напр., іменники: профілактика, стадія; прикметники: ефективне використання, сексуальний партнер; дієслова: модифікувати, дотримуватися правил, призводити до, інфікуватися);

г) велика кількість термінів (напр., токсоплазмоз, кандидозний стоматит, діарея, менінгіт, висипки, виразки, пухирці, лімфовузли, віруси гепатиту, імунодефіцит, імунна система) надає тексту точності, реальності представленої інформації, її об'єктивності, перевіреності фактологічного матеріалу, документалізму, а тобто повинно викликати довіру у пересічного користувача.

Зворотній зв'язок, як відомо, – це реакція отримувача інформації на повідомлення. Він дозволяє дати оцінку ефективності комунікації. Зворотній

зв'язок в даному дискурсі реалізується за допомогою подання інформації у формі запитань і відповідей, тренінгів, жестів. Інформація надається у формі модулів.

Аналіз даного тексту з точки зору його дискурсивних (комунікативно-орієнтованих) характеристик дозволяє зробити такі висновки:

– ризиків захворіти ВІЛем або СНІДом, які не виліковуються, дуже багато;
– наслідки захворювання загрозові та пов'язані з руйнацією всього організму людини; – майже єдиною можливістю уникнути зараження є використання презервативу.

б) Аналіз частотності використання лексичних одиниць тексту.

Аналіз частотності використання лексем показав, що найчастотнішими лексичними одиницями виявилися такі, які номінують:

а) симптоми та наслідки СНІДу: зараження, ураження, симптом, безсимптомний (стадія), патологія, смерть, захворювання (назви різних видів захворювань), небезпека, загроза, інфекція, руйнувати вірус;

б) шляхи зараження: ризик, сексуальний партнер, неспроможність зараження, статеві контакти, інфекція, переливанні крові, пересада донорських органів, нестерильні інструменти, прививка, незахищені статеві органи, пологи;

в) шляхи захисту: презерватив, гігієна.

Аналіз навіть невеликої сукупності найчастотніших номінацій показує, що частотність лексем, які номінують симптоми/наслідки СНІДу або шляхи зараження набагато перевищують кількість лексем, які номінують шляхи захисту. Всі вони мають у складі значення негативну конотацію для того, щоб безпосередньо або опосередковано викликати страх, застерігти тих, хто читає даний текст.

З точки зору комунікативного впливу це означає, що СНІД, ВІЛ – страшні захворювання, які не лікуються, є багато шляхів зараження, наслідки захворювань фатальні, і майже єдиний надійний захист – це використання такого засобу, як презерватив.

Таким чином, попередня лінгвістична експертиза тексту посібника «Школа проти СНІДу. Профілактика ризикованої поведінки» авторів Т. В. Воронцової, В. С. Пономаренко дозволила зробити наступні висновки:

- Автори вибрали основний концептуальний центр – «профілактика».
- Для об'єктивності представлення інформації, а тобто для впливу на свідомість читачів і процес прийняття рішень вони обрали жанр посібника та використали всі характерні для посібника структурні елементи.
- Аналіз лексичного корпусу даного тексту виявив, що частотність використання лексем з негативною конотацією перевищила кількість лексем з позитивною конотацією. Це означає, що текст імпліцитно впливає на свідомість і звертає більшу увагу на ризики, небезпеку, загрозу, хоча експліцитність назви посібника передумовлює надання більшої уваги засобам/шляхам захисту від СНІДу.
- Серед засобів/шляхів захисту або профілактики автори надають більшу перевагу тільки одному засобу – презервативам, хоча найбільш надійною є відстрочка сексуального старту до шлюбу, та взаємна вірність.

Такий прийом в теорії впливу називається нав'язування пресупозиції.

Тобто, лінгвістична експертиза – це один з напрямів прикладної лінгвістики, який почав активно використовуватися за останні п'ятнадцять років, оскільки слово – це основний інструмент досягнення успіху й визнання, проте некоректне, необережне висловлювання може нанести образу, зганьбити, створити невірне відношення, непорозуміння.

Література

1. *Ажнюк Л. В.* Лінгвістична експертиза: статус: методологічні презумпції / Л. В. Ажнюк // Мовознавство : Науково-теоретичний журнал. 2012. – № 3. - с. 65-75.
2. *Баранов А. Н.* Введение в прикладную лингвистику / А. Н. Баранов. –М. : Эдиториал УРСС, 2001. – 360 с.
3. *Белянин В. П.* Основы психолингвистической диагностики / В. П. Белянин. – М. : Тривола. 2000. – 248 с.
4. *Гайдис Х.* Судова чи юридична лінгвістика? Судово-лінгвістична експертиза в рамках судової лінгвістики / Прикладна лінгвістика та лінгвістичні технології. – Київ, 2009. С. 117-123

5. *Китайгородская М. В., Розанова Н. Н. Языковая личность в аспекте проблем судебной экспертизы устной речи // Язык и личность. – М. : Наука 1989. – 280 с.*

6. *Наумов В. В. Лингвистическая идентификация личности. – М. : Ком Книга, 2006. – 240 с.*

7. *Широков В. А. Корпусна лінгвістика. – Київ:"Довіра", 2005, – 471 с.*

Filippova N. M. Linguistic expertise as an applied linguistic problem

The review of the problems related to linguistic expertise and the example of applying the elements of conceptual analysis for the linguistic expertise of the manual for secondary students are presented.

Key words: *linguistic expertise, concept, applied linguistics.*

Филиппова Н. М. Лингвистическая экспертиза как прикладная лингвистическая задача

Статья представляет обзор проблематики, связанной с лингвистической экспертизой и показывает пример использования концептуального анализа для лингвистической экспертизы.

Ключевые слова: *лингвистическая экспертиза, концепт, прикладная лингвистика.*